

УДК378.017:34]:[378.018.8:373.011.3-051:[94+34](477)(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5\(11\)-575-586](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5(11)-575-586)

Коваль Дар'я Сергіївна доктор філософії, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20301, тел.: (097) 754-74-34, <https://orcid.org/0000-0003-0765-7649>

РІВНІ СФОРМОВАНOSTI ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ПРАВознавства В УКРАЇНІ

Анотація: У статті уточнено критерії сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства та їхні ознаки: усвідомлення (переконаності) цінності права і необхідності дотримання його норм; позитивне прийняття нормативно-правового забезпечення професійної діяльності; сформованість правових потреб, інтересів, домагань, правових установок і переконань, соціальної і правової активності у правотворчості, правозастосуванні, правоохоронній діяльності; інтерес до правових знань, наявність високої професійної мотивації, здатність орієнтуватися в потоці правової інформації; усвідомлення особистої і суспільної значущості майбутньої професії; когнітивно-інформаційний; оволодіння навичками здобування цих знань з подальшим використанням їх у професійній діяльності; спрямованість на вивчення законодавства, правової літератури, вирішення правових ситуацій і розгляд соціально-правових проблем, спрямованість на пошук інформації про зміни в соціально-правовому житті суспільства і держави, вільне оперування елементарними правовими поняттями; регулятивно-діяльнісний. Схарактеризовано рівні сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства. Визначено формування правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства як процес набуття правових знань, умінь, ціннісно-правової орієнтації, цивільно-правових якостей здобувачів вищої освіти, які сприяють соціально-правовій активності і професійній діяльності на основі оволодіння способами вирішення особистих, цивільно-правових і професійних завдань.

Сформованість правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства визначаємо особистісно-професійною якістю, що уособлює високий рівень правосвідомості здобувача вищої освіти, його

правової поведінки на основі правової освіченості, соціально-правової адаптації до використання цивільних прав і свобод, соціально-правової адаптації до використання цивільних прав і свобод, дотримання і поваги законів, до реалізації професійних функцій.

Ключові слова: фахова підготовка, майбутні учителі історії та правознавства, формування правової культури, правова підготовка, правова активність.

Koval Daria Serhiivna Doctor of Philosophy, Associate Professor department of social and legal disciplines, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 2, Uman, 20300, tel.: (097) 754-74-34, <https://orcid.org/0000-0003-0765-7649>

LEVELS OF FORMATION OF LEGAL CULTURE OF FUTURE HISTORY AND JURISPRUDENCE TEACHERS IN UKRAINE

Abstract. The article specifies the criteria for the formation of the legal culture of future teachers of history and jurisprudence and their characteristics: awareness (conviction) of the value of law and the need to observe its norms; positive adoption of regulatory and legal support of professional activity; formation of legal needs, interests, demands, legal attitudes and beliefs, social and legal activity in law-making, law enforcement, law enforcement activities; interest in legal knowledge, high professional motivation, ability to navigate the flow of legal information; awareness of the personal and social significance of the future profession; cognitive and informational; mastering the skills of acquiring this knowledge and further using it in professional activities; focus on the study of legislation, legal literature, solving legal situations and consideration of social and legal problems, focus on finding information about changes in the social and legal life of society and the state, free operation of elementary legal concepts; regulatory and operational. The level of formation of legal culture among future teachers of history and jurisprudence is characterized. The formation of legal culture among future teachers of history and jurisprudence is defined as the process of acquiring legal knowledge, skills, value-legal orientation, civil-legal qualities of higher education students, which contribute to social-legal activity and professional activity based on mastering methods of solving personal, civil-legal and professional problems tasks.

The formation of legal culture among future teachers of history and jurisprudence is determined by personal and professional quality, which

represents a high level of legal awareness of a higher education student, his legal behavior based on legal education, socio-legal adaptation to the use of civil rights and freedoms, socio-legal adaptation to the use of civil rights and freedoms, compliance and respect for laws, to the implementation of professional functions.

Keywords: professional training, future teachers of history and jurisprudence, formation of legal culture, legal training, legal activism.

Постановка проблеми. Сучасному суспільству потрібні висококваліфіковані вчителі, здатні, незалежно від предмета, який вони викладають у школі, позитивно впливати на правовий розвиток і формування правової культури особистості учня та вирішувати різні правові проблеми (права дітей і батьків, трудові права громадян, відповідальність неповнолітніх, правовий статус суб'єктів освітнього процесу). Тому, особливу роль у сучасних соціокультурних і геополітичних умовах відіграє вчитель історії та правознавства у школі – провідник світорозуміння і ретранслятор історичних знань, законів історичного розвитку суспільства, історичних фактів і подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на суттєві зміни, як у галузі педагогіки, так і в галузі історії та історичної освіти, виникає проблема досягнення ефективності фахової підготовки майбутніх вчителів історії та правознавства, зокрема її правової складової, розв'язання якої забезпечить учителям можливість, спрямовані на засвоєння знань, умінь і навичок правового виховання учнів (В. Воднік, А. Гетьман, Д. Клочкова, Н. Коваленко, О. Пунько). Дослідженнями правової культури як специфічного соціально зумовленого феномена, що виконує важливу соціальну, гуманітарну місію та сприяє формуванню активної життєвої позиції, займалися О. Іваній, Н. Ржевська, В. Ситянін, Я. Гриньова, О. Наливайко, Д. Пріма та інш.

Мета статті - визначення критеріальних характеристик процесу формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Результати всіх видів рейтингу й аналіз навчальної документації, а також зміст роботи дозволили створити загальну картину освітнього процесу і визначити рівень сформованості правової культури у кожного студента.

Моніторинг є необхідною умовою для формування правової культури у майбутнього вчителя історії і правознавства і вказує лонгітюдність дослідження стану педагогічного об'єкта, здійснюване

протягом певного періоду. Основним механізмом визначення стану об'єкта на етапах педагогічного моніторингу є діагностика.

Діагностика передбачає розробку критеріїв, показників і рівнів сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства. Виділяють декілька підходів до інтерпретації поняття «критерій». Н. Молодиченко, Л. Шевчук та інші визначають це поняття як рівень, показник, ознаку, параметр [9; 17]. У Словнику-довіднику з професійної педагогіки термін «критерій» (від грец. *criterion* – засіб для судження) визначають як мірило, на основі якого відбувається оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [16, с. 262]. Критеріями сформованості правової культури майбутнього вчителя історії та правознавства вважаємо сукупність об'єктивних субординованих і суб'єктивних ознак, що дають якісну характеристику її стану, спираючись на які можна виявити її суттєві властивості і міру прояву в діяльності.

Показниками сформованості правової культури майбутнього вчителя історії та правознавства є сукупність ознак (індикаторів), які фіксують її якісну і кількісну визначеність.

У психолого-педагогічній літературі є достатня кількість варіантів побудови інструментарію для оцінки об'єктів і явищ, визначення мети застосування різних індикаторів, показників, параметрів, критеріїв, компонентів. Вимірювання рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компонента «професійної компетентності за цим критерієм здійснюється за допомогою таких методик: анкетування, спостереження, бесіди, методики «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс) і методики «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича)» [5].

Дослідниця Г. Попадинець до елементів системи правової культури суспільства відносить: а) якісний стан юридичної охорони захисту прав і свобод людини; б) ступінь впровадження у практику суспільного і державного життя принципів верховенства права і правового закону; в) рівень правосвідомості громадян та посадових осіб, засвоєння ними цінності права, основних прав і свобод, правових процедур вирішення конфліктів; г) досконале як за змістом, так і за формою законодавство; ґ) стан законності; д) ефективність роботи правозастосовних, зокрема, правоохоронних органів; е) стан розвитку юридичної науки [13, с. 126–127].

У контексті досліджуваної проблеми ми спробували з'ясувати й обґрунтувати зміст критеріїв сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства.

Ряд дослідників пропонують до структури правової підготовки майбутнього вчителя включати три критерії: О. Іваній (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, професійно-діяльнісний) [4]; Н. Ржевська (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, психомоторний) [14, с. 119], В. Ситянін (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, поведінковий) [15, с. 8], В. Боричевський (імперативно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-орієнтаційний) [1, с.53].

Проте значна частина науковців пропонують чотири і більше критеріїв сформованості відповідних характеристик студентів: О. Наливайко (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, комунікативно-суб'єктний, діяльнісно-поведінковий) [10, с. 57], В. Зінченко, В. Абакумова (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний) [3, с. 59].

Аналіз підходів різних авторів до відбору структури дозволяє стверджувати, що сьогодні немає універсальних критеріїв оцінки правової культури майбутніх учителів історії та правознавства. Отже, ураховуючи вищесказане, вважаємо оптимальним варіантом виділити три критерії сформованості правової культури у майбутніх учителів історії і правознавства: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, регулятивно-діяльнісний.

Враховуючи вищезазначене, на перше місце поставлено *мотиваційно-ціннісний* критерій сформованості правової культури у майбутніх учителів історії і правознавства.

З-поміж мотивів діяльності виділяють «соціальні мотиви, які породжують різні види діяльності, спрямовані на те, щоб зайняти певне місце в суспільстві. Тому (насамперед) необхідно з'ясувати: заради чого людина здійснює вчинок? Що вона виражає своїм вчинком? Мотив вчинку, поведінки вважають суттєвою ознакою особи і провідним критерієм виміру рівня здатності особистості приймати рішення зі знанням справи» [6].

Наявність певних мотивів свідчить про бажання здобувачів вищої освіти досягти поставлених цілей, спонукає до діяльності. Формується мотив під впливом різних факторів, що є внутрішньою силою поведінки, яка визначає спрямованість активності індивіда.

На нашу думку, «мотивація майбутнього педагога до професійної діяльності на основі норм права детермінується ставленням до права як до цінності, повагою до прав людини і дитини, здійсненням правового виховання учнів і правового інформування батьків» [6].

До мотиваційно-ціннісного критерію відносимо ціннісно-правову спрямованість майбутнього педагога і розвиток ціннісно-мотиваційного ставлення до правової культури.

Ціннісний складник мотиваційно-ціннісного критерію вважаємо важливою складовою процесу формування правової культури у майбутніх учителів історії і правознавства. Особливістю цього складника є його присутність у всіх видах освітньої та практичної діяльності.

Критерієм ефективної правової поінформованості студентів є позитивні зміни, які проявляються в готовності майбутнього вчителя здійснювати правове виховання школярів.

Тому за основу була взято діагностичну програму вивчення рівнів сформованості правової культури здобувачів вищої освіти, розроблену Е. Генешер. Вихідним критерієм розвитку правової культури у здобувачів вищої освіти є критерій достатності правових знань.

Достатність правових знань у студентів характеризується рядом показників. Це глибокі різнобічні знання про те, що таке право, право та особистість, держава, правова держава, правовідносини, правотворчість, правосвідомість, правова культура, правомірна поведінка. Це знання змісту законів, необхідних для повсякденного життя, розуміння їх суті.

Достатність правових знань проявляється у здатності громадян співвідносити свою поведінку і поведінку оточуючих із законами, а також оцінювати факти правомірної і протиправної поведінки, знаходити об'єктивне підтвердження їм.

Важливим показником достатності правових знань здобувачів вищої освіти є правильне визначення основних понять і термінів права. Іншим показником цього критерію є наявність у здобувачів вищої освіти знань із аналізу, прогнозування, програмування та планування правовиховної роботи з учнями.

Показниками когнітивно-інформаційного критерію є система історичних, правових та психолого-педагогічних знань, необхідних і достатніх для здійснення професійної діяльності (за широтою, обсягом, глибиною); оволодіння навичками здобування цих знань з подальшим використанням їх у професійній діяльності; спрямованість на вивчення законодавства, правової літератури, вирішення правових ситуацій і розгляд соціально-правових проблем, спрямованість на пошук інформації про зміни в соціально-правовому житті суспільства і держави, вільне оперування елементарними правовими поняттями.

З урахуванням *регулятивно-діяльнісного критерію* інтегрують всі види освітньої та практичної діяльності, спрямовуючи їх на поетапний розвиток правової культури здобувачів вищої освіти у ході вивчення змісту основної освітньої програми. У ході експерименту важливо забезпечити перехід активності студентів в розгляді правових аспектів

професійної діяльності з зовнішнього контролю у внутрішній («локус-контроль»).

Стає очевидною значимість правової активності для формування правової культури у студентів, що характеризує їх спрямованість або на утвердження правових норм, або на порушення їх.

Правова активність проявляється в діяльності здобувача вищої освіти за особистою ініціативою, глибоким переконанням, а не тільки тому, що це входить в його обов'язки. У зв'язку з цим вона служить мірилом правової культури студента, соціальної цінності рівня розвитку і сформованості його правосвідомості.

Правову активність визначають за такими ознаками, як прояв у дії, позитивне ставлення до права, усвідомлене застосування правових норм у професійній діяльності, збагачення правового досвіду. Правова активність майбутнього педагога передбачає вплив на його правову позицію, яка, у свою чергу, визначає правомірність поведінки [8].

Сформованість правової активності свідчить про високий рівень сформованості правової культури в особистості. Показником правової культури здобувачів вищої освіти вважаємо його правову діяльність, конкретні правові дії.

Правомірною слід вважати таку діяльність педагога, яка, по-перше, повністю відповідає вимогам чинного законодавства й іншим нормативно-правовим актам, по-друге, здійснюється в межах визначеної державою компетентності педагога, по-третє, спрямовану на захист прав і законних інтересів дитини.

Щоб поведінка педагога було правомірною, необхідно встановити відповідність між тим, що від нього вимагають, і тим, чим він володіє для вирішення правової проблеми.

У контексті дослідження ми не ставимо завдання вивчити правову діяльність здобувачів вищої освіти у всіх сферах правового регулювання, але вважаємо за необхідне розглянути діяльність поведінки студентів в загальному плані, як одного з основних показників правової культури. Рівень правової культури можна визначати за характером правової поведінки.

На думку С. Гусарева та Р. Калюжного, «правова поведінка — це сукупність соціально значущих, виражених зовні у вигляді дій чи бездіяльності вчинків, що так чи інакше регламентуються нормами права і зумовлюють правові наслідки» [12, с. 49]. «Принципи права в аспекті регулювання суспільних відносин, то в даному випадку принципи права виступають як об'єктивно властиві праву відправні начала, позитивні зобов'язання, які ставляться до учасників суспільних

відносин для поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів. Вони втілюються в безлічі норм та слугують своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право і формується поняття правової поведінки» [7, с. 14].

Отже, рівень правової культури у майбутнього педагога можна визначити за характером правомірної поведінки, а якість правової освіти необхідно визначати за рівнем сформованості мотивації щодо правомірної поведінки і рівнем соціально-правової активності здобувача вищої освіти.

З урахуванням результатів сучасних наукових досліджень здійснено класифікацію професійно-правових умінь майбутніх учителів історії і правознавства: уміння аналізувати правову ситуацію, уміння реалізувати правові норми, уміння здійснювати правовиховну діяльність, уміння провадити правозахисну діяльність.

З урахуванням вищезазначеного, ми виділили такі групи професійно-педагогічних умінь: аналітичні, діагностичні, конструктивні, організаційні, комунікативні, інформаційні, прогностичні, проектувальні, рефлексивні.

Аналітичні уміння полягають у здатності робити психолого-педагогічний аналіз освітнього процесу, аналізувати вчинки учнів, визначати їх поведінку в різних ситуаціях, аналізувати конкретні правові ситуації, що виникають у школі, учнівському колективі правову діяльність школярів тощо.

Діагностичні уміння полягають у здатності характеризувати учнів як суб'єкт і об'єкт правового виховання; оцінювати вікові, психологічні, індивідуальні особливості учнів; вивчити їхній соціально-правовий досвід, визначити рівень правової вихованості дітей, колективу, батьків учнів тощо.

Конструктивні уміння свідчать про володіння специфікою відбору і структурування навчальної правової інформації; уміння організувати та здійснювати освітній процес на основі правових знань; застосовувати методи і засоби правового виховання, добирати і структурувати навчальну інформацію.

Організаційні уміння пов'язані з реалізацією завдань правового виховання школярів, вирішенням організаційних задач щодо проектування виховної роботи з учнями, розподілу об'єктів роботи з урахуванням рівня правової вихованості особистості школяра, контролю і допомоги у процесі правового виховання.

Комунікативні уміння проявляються у здатності розуміти учнів, їхніх батьків, колег, їхню особистісну специфіку і ціннісні правові орієнтації.

Інформаційні уміння розглядають як «наскрізні», властиві всім видам освітньої діяльності і пов'язані з процесом передачі специфічних фактів, явищ: викладати навчальний матеріал, працювати з джерелами інформації, дидактично перетворювати необхідну інформацію, здобувати нові знання з використанням сучасних технологій; доводити до учнів, їхніх батьків, громадськості, трудових колективів, неформальних організацій, правоохоронних органів мету і завдання, зміст правового виховання школярів у контексті загальних проблем повного і гармонійного розвитку дитини тощо.

Прогностичні уміння проявляються у здатності вчителя виділяти і точно формулювати конкретні завдання правового виховання школярів, враховуючи їхні вікові, психофізичні особливості і соціально-правовий статус; передбачати труднощі у вихованні школярів; творчо визначати шляхи і засоби досягнення результатів цього виду діяльності та організаційні форми і методи, засоби правового виховання школярів.

Проектувальні уміння полягають у здатності проектувати цілі, завдання, процес правового виховання учнів, передбачати їхні результати та можливі труднощі у правовому вихованні учнів, науково обґрунтовувати шляхи та засоби досягнення результатів правового виховання.

Рефлексивні уміння полягають у здатності вдосконалити правову базу у всіх галузях права, здійснювати раціональне перенесення правової інформації з однієї галузі права у другу, самостійно працювати з правовими джерелами (кодексами, навчальною та довідковою літературою), знаходити рішення нестандартних правових ситуацій у процесі правового виховання учнів.

Показниками регулятивно-діяльнісного критерію вважають здатність майбутнього педагога застосовувати правові знання та уміння у практичній діяльності; проявляти правомірну поведінку, здійснювати правове виховання і діяльність із захисту інтересів і прав дітей, брати участь у правових заходах; сформованість професійно-правових умінь та загальнопедагогічних умінь, їх міцність і стійкість, самостійність при виконанні завдань.

Проблема діагностики та оцінки процесу формування правової культури у вчителів – це проблема дослідження індивідуальних відмінностей. Тому вивчати процес формування правової культури у вчителя можна, досліджуючи індивідуальні відмінності у відповідній діяльності.

Найприродніший шлях вивчення – це порівняння тих, хто успішно творчо здійснює певну діяльність і тих, хто не може здійснювати цю діяльність на належному рівні.

Відповідно до цього положення необхідно діагностувати процес формування правової культури у вчителя, що умовно відноситься до категорій високого, середнього та низького рівня.

Рівень правової культури, на нашу думку, це якісно-кількісна характеристика, що включає відомості не тільки про обсяг, масштаби правового «багажу», про межі оволодіння арсеналом правової культури, про кількість освоєних (або неосвоєних) її елементів або видів відповідних культурних цінностей.

Рівень правової культури – це ще й інформація про її зміст, про характер духовних цінностей, про соціальну спрямованість правових ідеалів, уявлень, прийнятих особистістю норм, це культура правового мислення, культура правових почуттів, культура правової поведінки. «Рівень» розглядають як співвідношення фактично досягнутого результату і відповідної норми.

Виділення таких рівнів правової культури студентів становить певний інтерес і дозволяє з'ясувати різні за змістом, глибиною і за індивідуальною особливістю рівні сформованості правової культури у здобувача вищої освіти.

Висновки. Отже, вищеописані критерії, показники та рівні сформованості правової культури дозволили визначити рівень розвитку правової культури, ефективність правовиховної роботи зі здобувачами вищої освіти та студентів з учнями, встановити результати цієї роботи, виміряти їх, визначити динаміку змін, проаналізувати і вдосконалити роботу з формування правової культури у майбутніх вчителів – за умови єдності всіх критеріїв та їхніх показників забезпечують сформованість правової культури у майбутніх учителів історії і правознавства.

Література:

1. Боричевський В. Проблеми формування правової культури педагога. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія.* 2009. № 1. С. 51–54.
2. Васирина С. І. Психолого-педагогічні умови правової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2017. 311 с.
3. Зінченко В. П., Абакумова В. І. Формування профорієнтологічної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського університету.* 2016. Вип. 10. С. 55–68.
4. Іваній О. *Діагностика сформованості правової компетентності майбутнього вчителя. Імідж сучасного педагога.* 2012. № 1. С. 30–35.
5. Коваль Д. С. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства в контексті формування правової культури. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* Умань, 2020. Вип. 2 (22). С. 82–94.

6. Коваль Д. С. Функції правової культури. *Збірник Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2020. Вип. 2, ч. 2. С. 86–94.

7. Кондратьев Р., Гернего О. Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 12. С. 12–15.

8. Мозолук-Боднар Л. М. Правова активність громадян як соціально-правове явище. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2(78). С. 29–35. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/265> (дата звернення: 10.04.2023).

9. Молодиченко Н. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 236 с.

10. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 178 с.

11. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

12. Основи держави і права : навч. посіб. / С. Д. Гусарев та ін. Київ: Либідь, 1997. 208 с.

13. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 123–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_25 (дата звернення: 10.04.2023).

14. Ржевська Н. В. Формування правової компетентності майбутніх бакалаврів з товарознавства і торговельного підприємництва у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2017. 289 с.

15. Ситянін В. В. Формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 23 с.

16. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.

17. Шевчук Л. І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 22 с.

References:

1. Borychevskiy, V. (2009). Problemy formuvannya pravovoi kultury pedahoha [Problems of forming the legal culture of the teacher]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu – Bulletin of the National Aviation University*, 1, 51-54 [in Ukrainian].

2. Vasylyna, S.I. (2017). Psykholoho-pedahohichni umovy pravovoi pidhotovky uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Psychological and pedagogical conditions of legal training of students of vocational and technical educational institutions]. *Candidate's thesis*. Lviv: Lvivskiy DU bezpeky zhyttiediialnosti [in Ukrainian].

3. Zinchenko, V.P., Abakumova V. I. (2016). Formuvannya proforiorientolohichnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv istorii v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of professional competence of future history teachers in the process of professional training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Herald of Cherkasy University*, 10, 55-68 [in Ukrainian].

4. Ivaniy, O. (2012). Diahnostyka sformovanosti pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Diagnostics of the formation of legal competence of the future teacher] *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, 1, 30-35 [in Ukrainian].

5. Koval, D.S. (2020). Funktsii pravovoi kultury [Functions of legal culture] Zbirnyk Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Uman State Pedagogical University, 2, 2, 86-94 [in Ukrainian].

6. Koval, D.S. (2020). Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv istorii ta pravoznavstva v konteksti formuvannia pravovoi kultury [Peculiarities of professional training of future teachers of history and jurisprudence in the context of formation of legal culture]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia –Problems of modern teacher training, 2 (22), 82-94 [in Ukrainian].

7. Kondratiev, R., Herneho, O. (2000). Pryntsyypy prava ta yikh rol u rehuliuванні suspilnykh vidnosyn [Principles of law and their role in regulating social relations] Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 12, 12-15 [in Ukrainian].

8. Mozoliuk-Bodnar, L.M. (2017). Pravova aktyvnist hromadian yak sotsialno-pravove yavyshe [Legal activity of citizens as a socio-legal phenomenon]. Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnykh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs, 2 (78), 29-35. Retrieved from [ftphttps://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/265](https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/265) (data zvernennia: 10.04.2023) [in Ukrainian].

9. Molodychenko, N.A. (2002). Psykholoho-pedahohichna pidhotovka maibutnoho vchytelia inozemnoi movy do moralnoho vykhovannia pidlitkiv [Psychological and pedagogical preparation of future foreign language teachers for the moral education of teenagers]. Candidate's thesis. Kyiv: In-t vyshch. osvity APN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Nalyvaiko, O.I. (2002). Teoretyko-pravovi problemy zakhystu prav liudyny [Theoretical and legal problems of human rights protection]. Candidate's thesis. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

11. Ortynskyi, V. L. (2009). Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

12. Husariiev, S.D., Kaliuzhnyi, R.A., Kolodii, A.M., & Oliinyka, A.Yu. (1997). Osnovy derzhavy i prava [Basics of the state and law]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

13. Popadynets, H. (2014). Pravova kultura yak vazhlyvyi element pravovoi systemy Ukrainy [Legal culture as an important element of the legal system of Ukraine] Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences. 782. 123-128. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_25 [in Ukrainian].

14. Rzhavska, N.V. (2017). Formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnykh bakalavriv z tovaroznavstva i torhovelnoho pidpriemnytstva u protsesi profesiinoy pidhotovky [Formation of legal competence of future bachelors in commodity science and trade entrepreneurship in the process of professional training]. Candidate's thesis. Pereiaslav-Khmelnytskyi: DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzh. ped. un-t imeni Hryhoriia Skovorody [in Ukrainian].

15. Sytianin, V.V. (2010). Formuvannia pravovoi kompetentnosti naukovopedahohichnykh pratsivnykiv vyshchoi shkoly [Formation of legal competence of scientific and pedagogical workers of the higher school]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: DVNZ "Un-t menedzh. Osvity" [in Ukrainian].

16. Semenova, A.V. (Ed.). (2006). Slovyk-dovidnyk z profesiinoy pedahohiky [Vocabulary-handbook of professional pedagogy]. Odesa: Palmira [in Ukrainian].

17. Shevchuk, L.I. (2001). Rozvytok profesiinoy kompetentnosti vykladachiv spetsialnykh dystsyplin zakladiv proftekhosvity u systemi pisliadyplomnoi osvity [Development of the professional competence of teachers of special disciplines of institutions of vocational education and training in the system of post-graduate education]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: TsIPPO APN Ukrainy [in Ukrainian].